

FARAGÓ Kornélia

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék
corna@eunet.rs

KÖZELSÉGEK ÉS DISTANCIÁK

A térbeli létérzés határ(talanság)airól¹

Nearnesses and Distances

On border (less)ness of the spatially determined experience of being

Blizine i distance

O (bez)graničnosti prostorno određenog iskustva bića

A határra mint komplex értelemformára, mint a közömbösség jelentéseinek a felszámolására, mint javaslatra, mint a radikális másság ígéretére, vagy mint az áttévedési félelmek léttérére tekint a tanulmány. A modern szubjektumot határszubjektumként értelmező elgondolásokra hivatkozva, azokról a narratív viszonylatokról is beszél, amelyek többre tartják az átlépés *lehetőségének* állandóságát, mint magát az átlépést. Amelyek szerint fontos lebonthatónak tudni a „határ uralmát”, ha ezzel a behatárolások, az elhatárolódások narratíváját bont-hatjuk le. Olyan szövegek is szóba kerülnek, amelyek ironizálják az átjutást. Az ironikus határátlépő gesztus szubverzív energiákat hordoz, míg a fetiszizáló eljárások erősítik a határ hatalmi mechanizmusrendszerét.

Kulcsszavak: átlépés, határ, határsértés, határszubjektum, hatalom, térdiskurzus, utazás.

Az egyre gazdagabb határdiskurzusból azt szűrhetjük le, hogy meg kell tanulni a határra mint komplex értelemformára, mint a közömbösség jelentéseinek a felszámolására, mint javaslatra, mint a radikális másság ígéretére, mint az át-tévedési félelmek léttérére tekinteni, s nem kizárólag mint akadályoztatási alakzatra. Aki értelmezni kívánja a határ problémáját, annak nem, illetve nem

¹ A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú, a Kisebbségi nyelvi, irodalmi és kulturális diskurzusok Délkelet- és Közép-Európában (Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi) című projektum keretében készült.

csupán az átlépésére kell törekednie. Mindenekelőtt annak a gondolkodásnak a megnyitására van szükség, „melyben a határok nem korlátok, hanem kezdek, az átkelés, a mozgás helyei”, s amely szerint „ha meg kellene határozni a modern szubjektumot, talán határszubjektum lenne” (Chambers 2002, 471), de ezzel még csak azt mutatjuk fel, amin túl kell lépnünk. Bár egy *határszubjektum*ként értelmezhető ember a nyitott perspektíva összes lehetséges formáját a sajátjának szeretné tudni, sok esetben nem is az átlépést magát kívánja megélni, hanem a határok közül való kitérés lehetőségességének folytonosságát. Az átlépés lehetőségét mint állandóságot, egyáltalán a lehetőségek, a nyitott perspektívák fennállását mint stabilitást. Már a bizonyosság megvonásának szimbolikus vetületei is érzékenyen érinthetik. Oto Horvat *Sabo je stao [Sabo megállt]* című regényének (amely 2015-ben bekerült a legrangosabb szerb irodalmi díjra jelölt alkotások legszűkebb körébe) első oldalán olvassuk a következő mondatokat:

Amikor néhány nappal ezelőtt megkértem apámat, hogy adja kölcsön a kofferjét ehhez az utazáshoz, egy pillanatra düh és csalódottság látszott az arcán, hogy ilyesmit merészeltem kérni. A családi tabu megtört. Valamilyen érthetetlen okból az apám kötődött ehhez a kofferhez, habár már vagy tizenöt éve nem utazott sehová. Rendszeresen levette a szekrény tetejéről, kiszellőztette, letörölte róla a port, de soha, semmilyen utazásra el nem indult. Úgy emlékszem, soha nem is volt nagy utazó. Emlékezetem szerint, előttem sohasem is beszélt az utazási terveiről, bár ez természetesen nem jelentette azt, hogy nem is gondolt rájuk, hogy nem érzett nosztalgiát valamely utazások iránt. Lehet, hogy ezt a koffert álombeli utazásaira őrizte (Horvat 2014, 8, fordítás: F. K.).

E koffer tárgyi szimbolikájában az elbeszélés tetten éri az egykori nyitottságélmények iránti nosztalgiát, de a jövőbeli lehetőségességek biztosítékát is, az örök készenlétet az útra kelésre, a mentális valóságú terekbe való átlépés vonatkozásban is. Ha a határt az utazás-képzet szempontjából kíséreljük meg megérteni, akkor Iain Chambers nyomán örökös indulásról, a migráns perspektíva fenntartásának alapvető szükségletéről is beszélünk kell. A migráns perspektíváról², mint a lét nélkülözhetetlen tartozékáról, mint egy olyan távla-

² Chambers Paul Cartert idézi (*Living in a New Country. History, Travelling and Language*, London, Faber&Feber 1992, 101): „Egy autentikus módon migráns perspektíva talán azon a megérzésen alapul, hogy az itt és ott közötti oppozíció maga is kulturális konstrukció, annak a gondolkodásnak a következménye, amely rögzített entitásokkal dolgozik és oppozicionálisan határozza meg őket. Kezdődhetne azzal, hogy a mozgást nem az indulás és az érkezés rögzített pontjai közti kényszerű átmenetnek tekinti, hanem a világban való létezés egy módjának” (Chambers 2002, 473).

tiságról, amely a kimozdulás, az átlépés szükségességének és az átjutás lehetőségének a biztos tudatában formálódik. Elbeszélések sokasága jellemzi a volt Jugoszlávia geokulturális térségeit éppen a migráns perspektíva működtetésével.

Az apa, bár már nem vágyik utazni, „megismerni és elismerni egy távolságot, egy különbséget, amely lehetővé teszi a tapasztalatot” (Chambers 2002, 473–474), a lehetőségesség érzésétől mégsem szeretne megválni. A koffer jel-funkciót vesz fel: az emigráns perspektíva birtoklásának tárgyi jelétől való (akár átmeneti) megfosztottság kiüresíti a lehetőség-érzet tereit. A szöveg sugallatai alapján, bár a tényleges kimozdulás igénye már régen kiveszett a figurából, mégis életbevágóan fontos lebonthatónak tudnia a „határ uralmát” (Foucault). Pontosabban a *behatárolások*, az *elhatárolódások* narratívájának uralmát. Mert maga a határ úgy is felfogható, mint a lét topológiájából kiiktathatatlan, konstitutív elem. Gondoljunk például az embert személyként, vagy mondjuk kisebbségiként definiáló határok problémájára.

Horizontális síkon viszont a határok hasznos, sőt szükséges formái a létezésünknek: a jelenlét csak ekképpen válik lehetőséggé. A behatárolások azonban a saját határaink iránti szolgálatkészséget, cinkosságot fejezik ki, a korlátozó hatalmak megkövéredését. A behatárolások a másik kizárása révén elért önaffirmációk. Az embernek nem ilyen értelemben kell konvergálnak, »monoton« és »korlátolt« individuumnak lennie (Scrima 1999, 53–54).

A határ, bár a distinkcióról szól, alapjelentése szerint nem az átjárhatatlanságról. A megnyílás, az átjárás nehézségei nem magának a határnak a jellemzői. Ennek felmutatásához olyan alkotások felé kell fordulnunk, amelyek valamilyen módon megszüntítik a határ értelmezését az átjárhatatlanság jelentéseitől. Ugyanis, ahogyan egy Foucault-értelmezés láttatja, a határ „az, ami mint életünk közelsége feltárul számunkra, a választóvonalak hálózata szerint, felosztások, összevonások, elmozdulási utak szelvényezett tereként adódik. Ha minden, ami van, határ által az, ami, és a határnak nincs határtalan forrása, akkor maga a határ a határtalan” (Sutyák 2007, 22).

A geopolitikai értelemben vett, intenzív határteremtés hatalmi jellegű. A határlétesítés ugyanis a hatalom önlétesítésének a része. Az átjutás – mint a számtalan közismert határnarratíva alapján levonhatjuk – a korlátozó hatalom kijátszása, leküzdése, esetleges engedékenységeinek kihasználása. Paradoxonként érzékeljük, hogy miközben a globalizáció a határtalanság ígéretként mutatkozik, folyamatosak a határlétesítések, a falépítések, mert semmilyen hatalmi struktúra, semmilyen térhódítás sem tud megelenni határjelentések manipulálása

nélkül. A határtalanság ideológiája az áru szabad útját szervezi, s bár az emberét már kevésbé, e két vonatkozási viszonylatot folytonosan variálja, időről időre átmozgatja, kikövetelt nyitásokkal és váratlan gátakkal, az éppen aktuális érdekhelyzeteknek megfelelően. Végső soron az áruval ellentétben, az embernek van is egy gravitációja a föld irányában, amelyet otthonának tekint, amely ilyen értelemben épül be az identitásába. Jelenkori tapasztalataink szerint a határtalanság-diskurzus tulajdonképpen újabbnál újabb határokat teremt, kidolgozva a határoltság és a határtalanság dialektikáját.

Másként rajzolja ki az átlépés helyét és idejét a kívüliség megélésének vágya, és megint másként a távozás megtapasztalásának kényszere, az előzményi kontextusok, az egyéni motivációs állapotok, az egyéni és a közösségi narratívákban kirajzolódó jelentéstartalmi sajátosságok milyensége. Az átlépés mint önkéntes téri választás a személy önmagán való túlterjedésének lehetőségével, saját kontextusainak a kiterjesztésével kecsegtet. Az identitásváltozatok közti választás lehetőségének az érzete mindig kiváltja a mérlegelő gyötrődést. A helyváltoztatás, az intim közelségek, a tágítási tendenciák, a szűkös hermeneutikai mozgástér bővítésére való igény, a területkiterjesztési vágy, a radikális másság ígérete segíti a térváltásra való elhatározást. Aki elszánja magát az átlépésre, tisztában van azzal, hogy veszteségeket kell megélnie. A veszteségeket az új, pozitív tapasztalatok sem pótolhatják, mert a veszteségek pótolhatatlanok. Ezek a kettősségek létmeghatározó feszültségeket teremtenek. E feszültségek csökkentésére a szubjektum érzelmi tudatában hordozza mindazt, amitől eltávolodott, s tárgyakat vesz magához. A kofferrel a családi történet egy részét viszi magával, hogy, mint mondja, az idegenben való tartózkodása könnyebb legyen. „Lesz egy olyan tárgyam, amely közvetlen kapcsolatban van a múltammal, azzal, ami vagyok, azzal, aminek hiszem magamat” (Horvat 2014, 8). Nyilvánvaló, hogy a koffer egy olyan tárgyi elem, amely képes ellátni a migráns perspektíva szimbolikus képviselőjét is.

E tanulmány keretei nem teszik lehetővé, hogy az átlépés az identitás társas-téri konstrukciójának megváltozását illetően is értelmezést nyerjen. Mindenesetre szögezzük le, hogy az új dimenzióba való áttérést a búcsú érzelmvilága szinte mindig beleágyazza a kérdésbe, hogy mivel kárpótolhat a távolság, amely felszámolja a testi kontaktus lehetőségét, és kizárja az érzékszerveket az elhagyottak további megismeréséből, az arc aktivitását, a szaglást, a tapintás intimitását. A távozás nyomán létesülő írásos kommunikáció is rávilágít a hollétek eltérő szemantikai viszonyaira, minden egyes kérdéshez más értelmezési terepet nyújt az előzményektől való térbeli elszakítottság, a felidézett kontextus halványulása, a közös evidenciabázis lassú kiürülése, elhomályosulása, vagy éppen

megtagadása. A szemantikai összehangoltságok gyengülésével megváltoznak a hangsúlyok. Az is bizonyos, hogy más a jelentéstartalmi konszenzus fenntartására való törekvés, más a távolság viszonzyszabályzó ereje az ideiglenesnek tervezett és a véglegesnek tűnő helyváltoztatás esetében. Mindkét esetben másként működik a distancia mint inspirációs forrás.

A narratív én-reprezentációk egyik eszköze és célja annak a felvázolása, hogyan viszonyul, hogyan viszonyulhat az alany a saját határaihoz, illetve ahhoz, ami távolságot tart vele szemben, és hogyan a közeli, az őt közvetlenül övező vonatkozásokhoz, szűkebb léttereinek szigorú körülrajzoltságához. Ami nem enged közel magához, az bizonyosan felkelti azt a vágyat, hogy egyre közelebb menjünk hozzá. A térváltás aktusában olykor egyszerűen csak a szorító, sőt fojtogató közelségek elviselhetetlensége kerül elutasításra: „Nálam mindig már a kezdetekben megjelenik az a brutális, irracionális vágy, hogy megtagadjam, ellökjem azt, ami közel van (beleértve a valóságos világot is), és elmenjek valahová máshová – ahogyan az is, hogy a végük felé taszítsam a dolgokat, hogy a túloldalra kerüljek” (Baudrillard 2000, 113).

Az átkerülési mozzanatnak és a túloldaliságnak a felvillantása bevezeti a határjelentés dialektikus mivoltának a témáját. Szinte megköveteli, hogy szót ejtsünk arról, hogy ha az elbeszélés a tapasztalat határaitól beszél, a belüliség élményéről, akkor természetesen feltételezi a külső, a kívüliség létezését is. Az átléptetés poétikai művelete nem tűri a tértelenség képzetét. A mai kommunikációs térátjárások révén a dichotómiák mozgásának a dekonstrukciója sem maradhat ki a gondolkodásból, az itt–ott, a közelség–távolság kettősségének viszonylagos bonyolultsága. A határ dinamicitásában tükröződő kettősségek az elválasztó funkció mellé emelik az összekapcsoló funkciót is. Maga az átléptésképzet is valamiféle behatároltságról szól, de oly módon, hogy egyben szóba hozza a megnyílás képzetkörét is, a „másik tér” meglétének bizonyosságát. A saját határaink átlépésének vonatkozásban is. Mindig fel kell tennünk a kérdést, hogy a test vagy csupán a szellem szinekdochés mozdulata-e a térát-lépés? Összetettebb látás- és beszédmódot követel meg, ha a test és a szellem közös akciói komplex jelentésállományként építik az elbeszélést.

Tolnai Ottó *A pompeji szerelmesek* című kötetének egyik szövegében, a *Tigristincs* címűben (az elbeszélő egy korábbi novelláját felidézve) folyamatosan munkálnak az átlépés, a távolságteremtés, az országból való „kiverekedés” mozzanatai. Orosz István elhatározza, hogy távozik az országból: „Örökre Amerikába költözik” (Tolnai 2007, 6). Azokat a mondatokat idézem, amelyekkel a térbeli elszakadásra való felkészülést mint az odatartozási reflex megnyilvánulását közvetíti a narrátor, egy sajátos *egzisztenciális térközben* tartva Orosz

Istvánt. A migráns perspektíva keresi itt a helyét a geokulturális kötöttségek viszonyhálójában. A köztes-testiség legintenzívebb szellemi pillanatait ragadja meg az elbeszélés. Orosz ugyanis már eladta a házát, de az indulás napjának hajnalán, mielőtt barátaival a belgrádi repülőtérre indult volna,

még egyszer utoljára, szépen, aprólékosan felsöpörte a ház előtti gidres-gödrös téglajárdát. A novella valójában erről a különös reflexről szolt. Arról az utolsó söprögetésről. Ő akkor nem tudhatta, hogy valóban az utolsó, nem tudhatta, hogy Amerikában nincsenek járdák. Arról, ahogyan évtizedek során beidegződött mozdulatokkal, ritmusban haladt tégláról téglára. [...] Akárha minden egyes téglától búcsút akart volna venni, mert már rég nem voltak egyformák, sok eltörött, akárha valami hernyótalpas lény, amfibia talán, mászott volna végig rajtuk, sajátos profilt kaptak az idő folyamán. Nem kerti söprűt használt, piros nyelű cirkot, amilyen-nel a bolt olajos padlóját is söpörte, ugyanis városkánk messze híres volt a söprűgyáráról. Az a járda azért volt olyan különös, erről persze nem érkeztem említést tenni abban a novellában, mert túlégetett téglából készült, majdhogynem klinkerből, amelyhez a téglagyári munkások könnyen hozzájutottak (Tolnai 2007, 6–7).

A másság vonatkozásában kibontakozó értelem-összefüggések az identitás képzetét megalapozó járda kapcsán jelennek meg. Az eljövendő másik térben nincsenek járdák, az évtizedek során beidegződött mozdulatok elveszítik irányulásuk tárgyát. A hiánymozzanatot éppen abban jelöli meg az elbeszélő, ami a otthoni terekhez való mély odatartozás jelölője, amely kiváltja az utolsó, meghitt kontaktusban tetten érhető búcsú gesztusát. A söprögetési reflexet. Orosz tégláról téglára halad, mert különböznek ezek a szimbolikus mintázatok, és a léalap minden dimenziójától szeretne búcsút venni. Az elemek „sajátos profilt kaptak az idők folyamán”, és így egyenként kötődik a mozaik minden eleméhez. A klinker szilárd és tartós alapot biztosít az emberi létezéshez, s otthoni terekben viszonylag könnyen hozzá is lehet jutni. Az idegen tériességnek egy kevésbé biztonságos rendje rajzolódik ki, hiszen a térátlépéssel előálló járdahiány éppen ezt a szilárd talapzatot vonja ki a jövő léteréből. Az idők folyamán bevésődő sajátos profilokat. Az olyan, hosszadalmasan kiformalódó minőségeket, amelyeket az átlépéstől számítandó, múlthiányos időkben mindenképpen nélkülözni kell.

A térátlépések céljai és indokai sokfélék, a figurák a szabadságszerzés külső tereibe lépve olykor éppen a radikális másság metaforáit keresik, ahogyan, az imént idézett Jean Baudrillard fogalmaz: „Nem szerezhethünk meg több szabad-

ságot innen belülről, már semmit sem szerezhethünk meg többé belülről. Akkor már inkább átmegyek egy másik világba, egy radikális másságba, amelynek nincs szüksége rám ahhoz, hogy létezni tudjon – és ennek a másságnak a szememben Amerika a metaforája” (Baudrillard 2000, 115).

A kivonulás, a térelhagyás antropológiai tértapasztalata az irodalmi reprezentációban sokszor nyer patetikus értelmezést. Általában véve megrendítő az az érzéskomplexum, amit a határzónában látunk kibontakozni. Az előbbi Tolnai-féle betéttörténet finom pátozását építi majd le a továbbiakban a határtapasztalat ironikus-szarkasztikus megjelenítése, amikor hímzett vászonzacskóba töltött, istentelenül büdös „tigristincsel”, azaz tigrisürülékkel küldi a szereplőit a határzónába, és így, a rendőrök elrettentésével hajtja végre a sikeres határátlépési kísérletet (három sikertelen követően), eltörölve az átjutás minden emelkedettségét. Eltörölve a határsértés közhelyesen felemelő izgalmainak unalmát, a határ fetisizálása ellenében hat az elbeszélés. Az ironikus határátlépő gesztus szubverzív energiákat hordoz: ameddig ugyanis fetisizáljuk, addig erősítjük a határ hatalmi mechanizmusrendszerét.

Az is felmerül a történetben, szinte észrevétlenül mélyítve az iróniát, hogy általában véve egy ilyen zacskóval kellene közlekedniük a szereplőknek, vagy egyenesen be kellene kenni magukat a zacskó tartalmával, a szabad mozgásvonalak, az átjárhatóságok, a határtalanságok megteremtésének érdekében. A foucault-i gondolatmenetet parafrázálva, a határ leginkább abban a gesztusban létezik, amely „diadalmasan átmetszi és megtagadja”.

A határ és a határsértés egymás adósai létük sűrűségéért: nem létezik határ, amely tökéletesen áthághatatlan volna; ugyanakkor üres hivatkozás lenne a határsértés, amely csupán egy illuzórikus vagy árnyszerű határt hágná át. Ám létezik-e igazán a határ azon gesztuson kívül, amely diadalmasan átmetszi és megtagadja? [...] Vajon nem merül-e ki a határsértés abban a pillanatban, amikor áthágja a határt, hiszen az idő eme pontján kívül sehol sem létezik? (Foucault 1999, 74).

Ezért nem szabad az átlépést diadalra juttatni, ezért kell az ironikus szférában tartani az átmetszés tényét. Amely narratívák hagyják, hogy a határ-átlépés patetikus vonatkozásrendje szervezze a gondolkodást, azok tulajdonképpen affirmálják az elkülönülések értelemszféráját. A határsértés csak átüti egy villanásnyi időre a zárlatot, de a megsemmisítésére nem törekszik, „a határsértés újra meg újra nekiveselkedik, hogy áthágjon egy vonalat, amely azonmód összeczárul mögötte, emlékét is alig őrizve az elbizonytalanodásnak, s amely újra visszavonul, egészen az áthághatatlanság horizontjáig” (Foucault 1999, 74).

A pompeji filatelista című Tolnai-szöveg elbeszélője szorosán egymás mellé helyezi a határtalanság és a határoltság élményét, s megmutatja, hogy milyen könnyen fordul át az egyik a másikba, mintha az egyik meglenne a másikban. Azt is mondhatnánk, hogy *A pompeji filatelista* a határmentiség léttudatát az át-tévedés félelmeinek elbeszélésével közvetíti, formázza meg. A határsáv olyan gondolatokat hív életre, amelyek két elhatárolódási tendencia mezsgyéjén a térbeli létérzés határ(talanság)airól szólnak, egy olyan kettősségről, amelyben a határtalan és a behatárolt egymás felé orientálódnak, majdnemhogy egylényegűek. Az elbeszélő vízililiomért megy be a tóba:

próbálok gyorsan kicibálni néhányat [...] az észbontó rizómaszövedékből. Hiszen ez a rizóma [...] morfondírozom nyakig vízbe merülve immár, hihetetlenül összefüggő szőnyeget képez. *Semmi sem tagolja, határolja...* Éppen amikor kezemben a szép csokorral el akarok indulni kifelé, egy félig megdőlt karóra leszek figyelmes. Már előbb is észrevettem, amikor megcsúsztam, benne akartam megkapaszkodni. De úgy tűnt, már eldőlni látszik, inkább megmerültem egy kicsit. A felső részén három csík: kék-piros-fehér. Nem a határ ez már itt, szólok ki, pánikomat leplezve, a csokor mögé dugva sáros arcom, Jutkának. De úgy tűnik, mondja, nehogy beljebb menj! [...] Remélem, mondom, félve lépkedve kifelé a gyönyörű sárga liliomokkal mellemen, nincs elaknásítva, nem maradt itt egy-két akna a vasfüggönyből, mert, minden jel szerint, a vasfüggöny aknagumói a rizómaszőnyeget sem kímélnék, felszaggatnák, egyedül talán csak azok lennének képesek felszaggatni, tagolni... (Tolnai 2007, 85).

Az elbeszélő, a gyönyörű sárga liliomokkal a mellén, a határatlant hordozza, azt a rizóma-képzetet, amelyet semmi sem tagol, semmi sem határol, de amelyet az elaknásítás, a határ-gondolkodás radikális megnyilvánulása, bármely pillanatban szétroncsolhat, kitehet a drámai széttagolódásnak, a tragikusan új forma-képződésnek.

Szót kell ejteni arról is, hogy a határ „egy másik világot” körvonalazva, bevezeti a megkülönböztetés fogalmát. A határ nem más mint a megkülönböztetés, az elkülönítés, az egyedítő feltárás egyik alapeszköze, túljutva rajta, a szubjektum önmagától is elkülönбöződik. Ebben rejlik az átlépés frenetikus élményisége, öröme, illetőleg tragédiája. Egy lehetséges értelmezés szerint a kulturális térképzéssel előálló megkülönböztetési kényszer, a végtelen perspektívával szemben, kiírja a világból a közömbösség jelentéseit. Újra Baudrillard-ra hivatkoznék, aki szerint a végtelen perspektíva terepe, amit ő a sivatagi térrel azonosít, a közömbösség jelentéseivel köthető. „Amikor a civilizált világban

bármiféle szabadsággal akarunk gondolkodni, komoly erőfeszítéseket kell tennünk, hiszen a megkülönböztetés kényszere és a kultúra azonnal sarokba szorít minket” (Baudrillard 2000, 108). Amerikai tapasztalatai kapcsán mondja, hogy az, amit itt tapasztalt meg az ember egyfajta „különbségen túli állapotban”, az „nem filozófiai, hanem inkább térszerű, mobil szabadság, a test és a mozgás szabadsága” (Baudrillard 2000, 110). Minthogy azonban annak is meg kell nyilvánulnia, hogy a test végtére is kulturális reprezentáció, törekvéseinknek arra kell irányulniuk, hogy felfedjék a filozófiai szabadság szféráját, amely nem egyenlíthető ki a térszerű, a mobil szabadsággal, a test és a mozgás szabadságával. Az absztrakt térszerűség fogalmiságot nem tud teremteni, s vannak olyan gondolkodások is amelyek szerint a sivatagban, mint kultúra- és ideológiahiányos térben, a hatalom alternatívái sem képződnek meg.

A térátlépésre összpontosító narratívaelemzések jelentékeny különbségként mutatják fel, hogy az odaátival való kapcsolat megragadása-e a cél, a lelassult, vagy teljesen lebénult otthoni tapasztalat mozgásba hozása, vagy éppen az innenső oldallal való teljes szakítás, az eltávolodás, a pusztá kívültre kerülés. A távolságok eltörlésére irányuló kísérlet is átlépésekkel jár. Az átlépésben már a legközelebbi is úgy értelmeződik, mint a határ túloldala. A terek közti váltás, az egyik térből a másikba való átlépés úgy is megjelenhet a történetben, mint az egyoldalú perspektívák fogságából való kilépés, a tudásszélesítés aktusa, amely aktus nyomán konstitutív változás játszódik le. Gondoljunk például azokra az elbeszélésekre, amelyekben a határsértőt, akinek hősiessége, tragédiája éppen ennek a választóvonalnak a természetéből fakadhat, a határ hozza létre. A térátlépések a tapasztalat feldarabolódását hozzák magukkal. A tapasztalat alanyának a darabokra törését, tulajdonképpeni önelvesztését: „miközben a határsértő úgy tesz, mintha elfoglalna egy területet, valójában szétszórja szubjektumát a határ két oldalára, itt is van, ott is, ide-oda siklik, csak éppen nem ugyanaz a szubjektum immár; észrevétlenül darabokra tört a tapasztalat alanya... [...] A határ olyan tapasztalat, ami feldarabolja a tapasztalót – ez az ára a határsértésnek” (idézet Sutyák Tibortól: Deczki 2008, 178). Ezek a mondatok egy szélesítő gondolkodásban azt is megvilágíthatják, hogy miért kelnek útra azok, akik valamilyen csalódásból, valamilyen sikertelenségi élménykörből szeretnének kilépni. Az általában önkereső, sőt önmegtaláló jellegűnek felfogott utazás ebben a gondolkodásban átalakul. Vagyis, az önismereti szembesülést egy önelvesztési folyamat részeként jelenítheti meg az elbeszélés. A térátlépés tapasztalatát felvállalók, az önmaguktól való megszabadulást keresve, voltaképpen a „darabokra törés egzisztenciális kalandját” (Deczki 2008, 179) élik meg, mint ahogyan a tudásszerzés vonatkozásában megfogalmazódik: „ki kell

lépni a szabály, a rend, a norma területéről, majd visszatérni; ide-oda ingázni a határ két oldalán. Míg közben szép lassan és biztosan elveszítjük önmagunkat” (Deczki 2008, 178).

Az önmagát vesztett én másikként áll szemben a Másikkal. A transzperszonális problémák felmerülése, a testi részvétel a másik életében, a közös tér filozófiája, a másik terébe való behatolás, de az elhagyott közös tér felszámolódása is bevonhatja a beszédrendbe a proxematikai gondolkodást. A közvetlen testi reprezentáció felől tekintve a határértelmezés olyan új vonatkozásai is kibontakozhatnak, amelyek főként az arcról szólnak, mint a behatároltság meghaladásának eszközéről.

A határok kialakulnak. A határok javasolnak. De nem kényszerítenek, mert akkor megszűnne a szabadság, a lét „állapota”. A határok arcot javasolnak neked. Az arc pedig a nárcizmus patológiáját leszámítva az első kilépés a behatároltságokból, a behatároltság meghaladása. Mivel az arc a másik felé van fordítva, túl az individuális behatároltságokon. Látok, így a mindennel lépek kommunóba (Scrima 1999, 54).

A kérdés csak az, hogy az átkerülés átalakulásaiban a szakítás – újra-elhelyeződés intenzitásában formálódó arcnak vannak-e olyan aspektusai, amelyek képesek felszakítani önnön határait. A kitörlődőfélben lévő, illetve kitörölt arcnak van-e tekintete?

Irodalom

- Baudrillard, Jean. 2000. *Az utolsó előtti pillanat. (A közömbös paroxista)*. Ford. Tótfalusi Ágnes. Budapest: Magvető Kiadó.
- Chambers, Iain. 2002. Vándorlás, kultúra, identitás. Ford. Marno Dávid. *Helikon* 4: 433–474.
- Deczki Sarolta. 2008. Megszabadulni önmagunktól. *Aspecto* 1: 175–180.
- Foucault, Michel. 1999. Előszó a határsértéshez. In *Nyelv a végtelenhez*. 71–86. Ford. Sutyák Tibor. Debrecen: Latin Betűk.
- Horvat, Oto. 2014. *Sabo je stao*. Zrenjanin–Novi Sad: Agora.
- Scrima, André. 1999. *Az idegen és a zarándok*. 53–54. Ford. Selyem Zsuzsa. Kolozsvár: Koinónia Könyvkiadó.
- Sutyák Tibor. 2007. *Michel Foucault gondolkodása*. Máriabesenyő–Gödöllő: Attraktor.
- Tolnai Ottó. 2007. *A pompeji szerelmesei*. Fejezetek az Infaustusból. Budapest: Alexandra Kiadó.

NEARNESSES AND DISTANCES

On border (less)ness of the spatially determined experience of being

This study considers border as a complex form of intellect, as an elimination of the meanings of disinterest, as a proposition, as the promise of radical otherness, or as an existential space for fears from straying over it. Referring to concepts which interpret modern subjects as border subjects, it also speaks of those narrative relations which set greater value upon the permanence of the *feasibility* of crossing the border than the crossing itself; according to this, it is important to know that the “rule of the border” is demolishable if by destroying it we are able to break down the narrative of delimitations. Texts which ironize the act of getting over the border are also included in the study. The ironic gesture of crossing the border carries subversive energies, while the fetishizing procedures strengthen the border’s power system mechanism.

Keywords: crossing, border, border offence, power, space discourse, journey.

BLIZINE I DISTANCE

O (bez)graničnosti prostorno određenog iskustva bića

Članak tematizuje granicu kao kompleksnu formu smisla, odnosno kao razračunavanje sa značenjima indiferencije, nadalje, kao obećanje radikalne drugosti i, najzad, kao prostor bića u kojem se transponuju različiti oblici straha. Poziva se na moderne zamisli koje subjekta tretiraju kao subjekat-granicu, odnosno kao graničnog subjekta, te govore o takvim narativnim odnosima koji više preferiraju stalnost mogućnosti prelaza no sam akt prelaza. Mnoštvo pripovetki karakterizuje geokulturne prostore bivše Jugoslavije upravo na osnovu funkcionisanja perspektive migranta. Tematizuju se tekstovi Otoja Horvata i Otoja Tolnaija, među njima i tekstovi Tolnaija koji uvode pomenutu perspektivu, ali se sa ironijom odnose prema samom prelazu. Gest prelaska granice, određen ironijom, nosi subverzivne energije, a fetišistički procesi osnažuju sistem moći koji je vezan za granicu. Naracija koja vrši dekonstrukciju dosadne uzbuđenosti transgresije deluje protiv fetišizma granica.

Ključne reči: prelaz, granica, transgresija, granični subjekat, moć, prostorni diskurs, putovanje.